

A PSZICHOANALÍZIS A JELENKORI PSZICHOLOGIA FŐ IRÁNYAINAK TÜKRÉBEN*

Rövid áttekintés

Alekszandr Lurija

Előszó

E kis könyvnek nem célja, hogy bárminő új és eredeti elemekkel gyarapítsa az ember személyiségéről és élményeiről szóló elméletet. Mindössze arra törekszik, hogy főbb vonásaikon keresztül bemutassa napjaink pszichoanalízis elméletének kiindulópontjait. Áttekintésünk közben mindvégig arra fogunk törekedni, hogy a pszichoanalízis alapvető elveit a jelenkori általános pszichológiai gondolkodás fő tendenciáival összefüggésben mutassuk be, szem előtt tartva a legfontosabb idevágó szakirodalmat, egyszersmind bemutatva, hogy mi a pszichoanalízis helye manapság a személyiség neuropszichikai működéssel foglalkozó tudomány egészén belül.

A szerző e cél érdekében mindenek előtt az újabb német és amerikai pszichológiai és pszichoanalitikai szakirodalom 1920–1922 között megjelent részére támaszkodik.

A könyvben ismertetett anyagot a Kazanyi Pszichoanalitikai Körben tartott előadásokon már ezt megelőzően is használtam.

Kazany, 1923 májusában

A. L.

* Alekszandr Romanovics Lurijának, a világhírű orosz pszichológusnak (1902–1977) ez a korai munkája 1923-ban jelent meg Kazanyban „Pszichoanaliz v szvetye osnovnih tendencij szovremennoj psihologii” címmel. Lurija, aki később L. Sz. Vigotszkijjal és A. N. Leontyevvel együtt a szovjet pszichológia „kultúr-történeti” és „tevékenységelvű” iskolájának egyik vezéralakja, s a neuropszichológia egyik legnevesebb művelője lett, 1922-ben Kazanyban pszichoanalitikus egyesületet alapított. A kazanyi, valamint a Mojszej Vulf és Ivan Jermakov által alapított moszkvai egyesület képezte az alapját az ugyancsak 1922-ben alakult Orosz Pszichoanalitikus Egyesületnek, amely a húszas évek végéig működött. Lurija tanulmányát helyenként rövidítettük, a kimaradt részeket szögletes zárójellel jeleztük. (A szerk.)

I. Napjaink pszichológiája és a pszichoanalízis

Amennyiben az elmúlt évek nyugat-európai és — részben — amerikai pszichológiai gondolkodásában valamilyen különösen jellemző tünetre akarunk rámutatni, aligha lehet kétséges, hogy ez a *pszichoanalízis* gyors ütemű fejlődése. A kísérleti pszichológia az utóbbi esztendőkből súlyos válságba került: erre sok szaktekintély utalt már. A kísérleti pszichológia, miközben csupán a lelki élet egyes különálló „elemeit” vizsgálta, keveset foglalkozott azzal, hogy ezek az „elemek” a valóságos emberi személyiségben miként állnak össze funkcionáló egésszé. Hovatovább teljesen elhanyagolta a személyiség tetteinek, viselkedésének, összetettebb élményeinek és dinamikájának kutatását. Éppen ezek miatt az okok miatt vált képtelenné arra, hogy hasznavehető válaszokat adjon azokra a kérdésekre, amelyeket az elmúlt években az olyan alkalmazott tudományterületek vetettek föl, mint a pszichotechnika, a pszichoterápia, és — leginkább — a pedagógia, mely teljes egészében a viselkedéskutatásra épít. „A mozaikszemcsékre összpontosító kísérleti pszichológia elérkezett lehetőségeinek szélső határaiig. „A pszichológia most új korszaknak néz elébe, amelyik kétségkívül termékenyebb lesz majd” — olvashatjuk az egyik neves német pszichológus, Oswald Bunke áttekintésében a pszichológia és a pszichiátria helyzetéről.¹

Ez lesz az az időszak Bunke véleménye szerint, amelyik föl váltja a régi, mozaikszerről kísérleti pszichológiát, s ehelyett *az egész emberi személyiségnek*, közelebbről pedig ez utóbbi dinamikájának, motívumainak és szükségleteinek, az emberi viselkedésnek, az ember tudatos és tudattalan „komplexusainak”, magatartási szabályozóinak és reakcióinak stb. a vizsgálatára fog összpontosítani.²

Ez a tendencia, amelyet Bunke az egész mai pszichológiára jellemzőnek érez, mindössze azoknak a gondolatoknak a továbbfejlesztése, amelyeket itt, Oroszországban mi is jól ismerünk, s amelyeket olyan kiváló tudósok neveivel jelezhetünk, mint I. P. Pavlov és V. M. Behtyerev akadémikusok (a feltételes, illetve másodlagos reflexek elmélete az egész személyiségre vonatkoztatva), A. F. Lazurszkij (kivált *A személyiségek osztályozása* című munkájára gondolunk), K. Ny. Kornijilov (az emberi reakciók elmélete), de melyeket már a háború előtt jól tükröztek az olyasféle megközelítések, amelyek szerint a pszichológia az emberi viselkedésről szóló tudomány, s végül, Sigmund Freud, Alfred Adler, C. G. Jung és mások pszichoanalitikai tanai is.

Ezek a tendenciák adnak magyarázatot arra a kérdésre is, hogy a pszichoanalízis fejlődése miért gyorsult föl a háború esztendeiben. „Freud elméletének viharos ütemű fejlődése — mert aligha túlzunk, ha sikereit akár rendkívülieknek is nevezzük — írja ugyancsak Oswald Bunke) — azért volt lehetséges, mert a hivatalos tudományosság nagyon elszakadt a valóságtól; láthatólag annyira kevés mondanivalója volt a valóságos lelki élményekről, hogy ha valaki a lelki életre vonatkozó kérdéseivel fordult feléje, értelmes válaszok helyett csupán a levegőt markolászhatta.”³

¹ Oswald Bunke. Psychologie und Psychiatrie. *Klinische Wochenschrift*, 1922, N° 5, 201–204.

² O. Bunke, i.m., 202–203.

³ Bunke, i.m., 202.

Ez a magyarázat világossá teszi, miért fejlődhetett a pszichoanalízis olyan ütemben, hogy az elmúlt néhány év alatt az üldözött pszichológiai iskolák egyikéből immár klasszikus pszichológiai elméletté alakult át. A szélesebb tudományos közvélemény nyolc-tíz évvel ezelőtt még csupán úgy ismerte a pszichoanalízist, mint a neurológia és a pszichiátria egy sajátos irányzatát, mint néhány pszichikai megbetegedés diagnosztizálásának és gyógyításának módszerét. Napjainkban ellenben a pszichoanalízis sokkal több ennél: a személyiség lelki életének, mély (tudattalan) viselkedési indítékainak, élményeinek és alkotó képességeinek általános elmélete, s a tudomány Európában és Amerikában éppen mint ilyenekkel foglalkozik vele.⁴

Ez az a kiinduló helyzet manapság, amelyik kijelöli a legtöbb pszichoanalitikai munka irányát. Ezekben a munkákban — függetlenül attól, hogy már ma egész sor pszichoanalitikai irányzat létezik — közös a kiinduló alapelvek, amely ugyanazon cél felé tereli valamennyit. Ezt az alapelvet nagyon szépen fogalmazta meg dr. Alfred Adler, a mai pszichoanalízis egyik igen eredeti irányzatának alapítója, aki az individuálpszichológia elméletéről és gyakorlatáról írott, 1920-ban megjelent könyvében a pszichoanalízis fő feladatát az egész személyiségnek és „a személyiség bensejében zajló lelki életnek” az immanens kutatásában határozza meg.⁵

[...] Azokat az alapelveket, amelyek az újabb pszichológiára és a pszichoanalízisre egyaránt jellemzők, korábban már említettük; lényegük, hogy egységesen egész biológiai pszichológia az eszményük, amely alkalmas az emberi magatartás dinamikusan tanulmányozására és megértésére.⁶

Fentebb már utaltunk rá, hogy a régi pszichológia válságára számos szerző felhívta a figyelmet; az újabb pszichológiai irodalom azonban a kritikai észrevételek mellett arra is törekszik, hogy kijelölje az új pszichológia várható jövőbeli fejlődési irányait. Ezek oly erősen emlékeztetnek a pszichoanalízisre, hogy helyénvalónak érezzük, ha őket is megemlíjük. E. Kretschmer, az utóbbi évek egyik legnevesebb és legkiválóbb német pszichológus-pszichiátere, az új pszichiátria útjairól szólva annak a nézetének ad hangot, hogy „ennek jövőjét a pszichikus folyamatok egészsként való szemlélete, bi-

⁴ Erwin Stransky írja „Psychoanalyse und Kritik” (*Wiener Klinische Wochenschrift*, 1921, N° 16) c. tanulmányában: „A pszichoanalízisnek, mint az emberi psziché mélyrétegeit vizsgáló módszernek, tudományunk egészén belül meg kell adni a teljes polgárjogot”. K. Kronfeld pedig arra mutat rá, hogy a pszichoanalízis nagy előrelépés az egész tudomány szempontjából. („Über neuere grundsachliche Auffassungen in der Psychotherapie”, *Monatschrift Psychiatrie u. Neurologie*, 1922, H. 5–6.)

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az utóbbi esztendőknben a pszichológia elvi kérdéseivel egyetlen nagyobb kutatás sem foglalkozott anélkül, hogy utalt volna a pszichoanalízis által elért eredményekre.

⁵ Dr. Alfred Adler. *Theorie und Praxis der Individualpsychologie*. München, Bergmann, 1920, S. 1. (Előszó): „Az individuálpszichológia (Adler így nevezi saját irányzatát) az emberről szóló tudás elmélyítésére törekszik, ám ez csupán úgy lehetséges, ha előzetesen tisztázzuk az ismeretbővítés e válfajának viszonyát saját szociálisan meghatározott feladatához... Az emberi személyiség egész struktúrája a viselkedés ilyen *mélyen fekvő* meghatározóin alapszik... Az individuálpszichológia az egész emberi személyiség fejlődésének immanens logikáját tárja elbénk.”

⁶ Ezt a megfogalmazást a *Psychoanalytic Review* 1922-es kötetének alcíméből vettük át: „A journal devoted to an understanding of human conduct”.

ológiai és nyilvánvalóan szisztematikusan felfogása fogja jellemezni”.⁷ Ugyanez a véleménye egy szintén híres svájci pszichiáternek, E. Bleuernak, aki azt írja, hogy a pszichológiai kutatások középponti tárgyává a személyiséget, a személyiség mint egész külvilágra adott reakcióit (s ezzel együtt vonzalmait, különféle beállítódásait) kell megtenni.⁸

Az egységes egésznek fölfogott személyiségben látja a pszichológia fő tárgyát Kurt Lewin is.⁹ Őszerinte az új pszichológia igazi feladata nem a pszichikai folyamatok egyes elemeinek kutatása és ezek összegezése, a személyiség ugyanis nem elemeinek összege, hanem olyasmi, ami több ennél: az egyes elemek szintézise — ezért az új pszichológiának a személyiséget mint szintetikus rendszert kell megértenie. Walter Fuchs pedig számos cikkében azt fejtegeti, hogy az új pszichológia alapvető elvévé kell megtenni a személyiségnek és a személyiség belső „tervének” teleologikus kutatását. Végül, a Max Wertheimer és Wolfgang Köhler vezette új „berlini pszichológiai iskola” a régi pszichológiával és annak mozaikszerűségével egyfajta organikus pszichológiát állít szembe, amely nem egymástól elkülönített érzeteket, képzeteket stb. vizsgál, hanem a személyiség vonzalmait és komplexusait, tudattalan indítékait, és — mindenekelőtt — „a személyiségnek mint egésznek a szerkezetét”.¹⁰

Rokon gondolatokkal igen sok, más-más irányból jövő, s a közelmúltban megjelent munkában találkozunk még. [...] Bár a munkák szerzői jobbra egészen más irányzatokat képviselnek, mégis, a pszichológiai gondolkodáson belül szorosan egybefűzi őket az a közös vonás, hogy mindannyian a teljes emberi személyiségnek, a személyiség tudatos és tudattalan pszichikai életének szerkezetét és megnyilvánulásait szeretnék kutatásaik középpontjába állítani.

2. A pszichoanalízis kiinduló elvei

A jelenkori pszichológia korábban említett tendenciái oda vezettek, hogy az elmúlt években a pszichoanalízis rendkívül intenzív fejlődésnek indult; a pszichoanalízis szakirodalmában a háború és a forradalom esztendei alatt terjedelmében is tekintélyessé duzzadt,¹¹ éppen ezért a továbbiakban arra szorítkozunk a pszichoanalízis jelenkori fő

⁷ E. Kretschmer. Die psychologische Forschungen und ihr Verhältniss zum heutigen Stand der Psychiatrie. — *Zeitschrift f. d. gesamte Psychiatrie u. Neurologie*, 1920, Bd. 57, s. 232 ff.

⁸ E. Bleuer. *Zur Naturgeschichte der Seele*. Berlin, 1921.

⁹ J. Lewin. Neue Wege u. Zeile d. psychopathologie — *Centralblatt f. Nervenheilkunde u. Psychiatrie*, 1920, H. 2, s. 50 ff.

¹⁰ Vö. Hermann Imre (Budapest) előadásával a VII. pszichoanalitikai kongresszuson: Die neue Berliner Psychologische Schule und die Psychoanalyse. — *Int. Zeitschrift f. Psychoanalyse* 1922, H. 4, s. 481, továbbá ld. a csoport orgánumat: *Psychologische Forschungen*, szerk. K. Koffka, W. Köhler, M. Wertheimer, K. Goldstein, N. Gruhle. B. I. 1921.

¹¹ Egy igen értékes kiadvány, amely a pszichoanalízis irodalmát mutatja be az 1915–1919. közti öt év folyamán (*Bericht über die Fortschritte d. Psychoanalyse in der Jahren 1914–1919*, szerk. Dr Otto Rank, — Internat. Psychoanal. Verlag. Leipzig–Wien–Zürich, 1921.), közel 1260 olyan munka címét tünteti föl, ami ezalatt az idő alatt a pszichoanalízis irodalmának tárgykörében megjelent, — ebből 346 az angol cím).

fejlődésvonalainak bemutatása során, hogy csupán ezen irodalom kis részét használjuk, azt, amelyik kifejezetten elvi jelentőségű. Ez kivált azért fontos, mert az utóbbi időben a pszichoanalízis számos igen lényeges, elvi jelentőségű új szemponttal gazdagította az emberi psziché kutatását.

Sok ilyen új szemponttal és alapelvvel jelentkezett mindenekelőtt — mint azt már tőle megszokhattuk — a pszichoanalízis megteremtője, egyben Európa egyik legnagyobb elméje, Sigmund Freud professzor. Mindaz, ami tőle az utóbbi években megjelent, újra meg újra csak ámulatot vált ki belőlünk éles szemű elemzéseivel, munkahipotéziseinek eredetiségével — ami persze korábban is jellemzője volt gondolkodásának;¹² azóta, hogy 1893-ban lefektette a pszichoanalízis módszerének alapjait (*Studien über Hysterie*, J. Breuerral közösen), föltartóztathatatlanul jut egyre messzebb, szükség esetén nem riadva vissza attól sem, hogy átalakítsa vagy tökéletesítse rendszerét.¹³

Azok a problémák, amelyek munkásságának kezdetén foglalkoztatták Freudot, alig keltettek komolyan érdeklődést. Olyan apró, „véletlenszerű” pszichikai jelenségek voltak ezek, melyekkel más komoly tudósok bizonytalannal nem sokat vesződtek volna: az elszólások és az elírások, az álmok és a lelki betegek álomlátásai, viccek és az elvétések — ezek pedig olyan jelenségek benyomását keltették, amelyeknek a személyiség pszichikai életében nincsen komolyabb szerepük.

Mégis, éppen ez az aprólékos, vésnöki munka vezette el Sigmund Freudot azokhoz a következtetésekhez, amelyeknek ma már oly nagy elvi jelentőségük van? Freud már korai munkáiban észrevette, hogy az effajta „apróságok” nem véletlenek, hogy az elszólásokat és a elvétéseket, a fejejtést és az álmodást ugyanaz a közös alapelv vezérli, s hogy ennek az elvnek nagy jelentősége van a személyiség egész élete szempontjából is. Véleménye szerint mindent áthat az a mozzanat, hogy az ember nem csak kívülálló szemlélője a rajta kívül folyó életnek, hanem *elszakíthatatlanul* össze van nőve az általa föl-fogott kívülről érkező hatásokkal (ingerekkel), s hogy végül egész lelki aktivitását meghatározza egyfelől az *kielégülésre* való törekvés, másfelől aktív elhárítása mindannak, ami neki kellemetlenséget, kínt, szenvedést okozhat. E köré az alapelv köré épül föl a személyiség egész pszichikuma, ez szabályozza figyelmét, észleléseit, emlékezetét, viselkedését stb. Az élet azonban az embernek nem mindig adja meg azokat az ingereket, amelyek megfelelnek ennek az elvnek: az embert éppen ez készíteti arra, hogy olyan *saját* világot teremtsen, amely megfelel kielégülésre irányuló törekvésének — és ez a vágyak és fantáziaképek világa. Ebben a világban nyilvánul meg az ember a maga egészében: ilyenek a gyermekkori fantáziaképek, az álmok, gyakran akár a lidérces gon-

¹² Freud újabb (háború utáni) művei közül itt csupán a legfontosabbakat említjük meg: *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 3 Bde. Új kiad.: 1922; *Das Unbewusste* (*Intern. Zeitschrift f. ärztl. Psychoanalyse*, 1915, H. 4,5); *Triebe und Triebesschicksale* (id. 1915, H. 2.); *Zur Einführung des Narzissmus* (*Jahrbuch f. Psychoanalyse*, VI, 1914.); *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre* (*Int. Zeitschrift f. ärztl. Psychoan.*, 1917); *Totem und Tabu* — 1920; *Jenseits des Lustprinzips*, 1921; *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921; *Das Ich und das Es* — 1921.

¹³ Mellesleg erről ír egyik munkájában A. I. Storfer (*Psychoanalytische Krise?*, *Wissel und Leben*, Zürich, 1920, H. 11.)

dolatok; mindezeket az szabályozza, amit S. Freud örömelvnek nevezett el.

Ugyanakkor az élet azt is megköveteli, hogy az ember alkalmazkodjék a követelményekhez, adekvát reakciókkal válaszoljon a feléje érkező ingerekre. Ennek következményeként alakul ki a pszichikai tevékenységet szabályozó másik alapelv, a *valóságelv*. Ez utóbbi elv kompromisszum a vágyak és a valóság között, s e tulajdonsága révén alkalmas rá, hogy megszerezze az ember viselkedését a külső világban, alkalmazkodását a külső világhoz. A valóságelv arra kényszeríti a személyiséget, hogy egyes vágyairól, amelyek nem egyeztethetők össze egyéni vagy társadalmi életberendezésével, lemondjon; az ilyen vágyak ennek következtében kiszorulnak a tudatosság szférájából, hogy aztán belőlük képződjék a *tudattalan* világa, amelyben tovább élhetnek, ahonnan tovább hathatnak, ám oly módon, hogy közben láthatatlanok mind a megfigyelő, mind a szubjektum számára, ami viszont mit sem változtat azon, hogy át- meg átjárják a személyiség egész pszichikai életét.

Az ilyen megállapítások nyomán jutott a pszichoanalízis el ahhoz (a fentiekben ezeket persze csak erősen leegyszerűsítve mutattuk be), amit Freud a pszichikum „dinamikus felfogásának” nevezett.¹⁴

E dinamikus szemléletnek megfelelően a személyiség összes élményét bizonyos, a személyiség lelki életének mélyrétegeiben rejtőző *vonzalmak* szabályozzák, s amelyek, mint ilyenek, egyszerre passzív és aktív élmények. A pszichoanalízis elmélete ilyen vonzalmi elemeket (az aktivitás elemeit) tulajdonít minden pszichikai aktusnak, és elutasítja a régi pszichológiának azt a nézetét, hogy az emberben egyáltalán léteznek tisztán passzív élmények is (befogadás, passzív emlékezés stb.).¹⁵

*Minden élményünk alapja a személyiség viszonya a világhoz, a világ vágyása vagy elutasítása; e tételezés révén kerül be a pszichológiába az a pszichoanalízisben alapvető jelentőségű mozzanat, mely szerint minden pszichikai élmény teleologikus jellegű; s a pszichológia ezzel a pszichikus jelenségek leírásának stádiumából új stádiumba, ezek magyarázatának stádiumába lép át.*¹⁶

Ily módon az életben minden pszichikus jelenségnek értéke, értelme van; ez az értelem az adott jelenség alapján rejlő (akár tudattalan) vonzalmakból ered; a jelenség magyarázatához mindössze meg kell találni és a felszínre kell hozni ezeket a vonzalmakat: ennyiben foglalhatjuk össze a mai pszichoanalízis alaptételét. *Freud* a pszichoanalízis gondolatrendszerének ezeket az elvi alapjait nevezte *metapszichológiának*.

*

Szakítsuk egy időre félbe a pszichoanalízis kiinduló alapelveinek teoretikus kifejlesztését, és próbáljuk őket nyomon követni a pszichológián belüli egyik legfontosabb alkalmazási területükön, a gondolkodás kutatásában.

¹⁴ Sigmund Freud, *Das Unbewusste* (Int. Zeitschr. f. Psychoan. III. n. 3–4.)

¹⁵ Vö. F. Alexander, „Metapsychologische Betrachtungen” (Zeitschrift f. Psychoanalyse, Bd. VII, 1920, s. 275 ff.)

¹⁶ Vö. I. Hermann, *Raubemergungen zum Wiederholungszwang*, Int. Zeitschr. f. Psychoan., 1922, H. 1., S.: „Die Grundidee der Psychoanalyse ist die Idee des ‚Verborgenen Sinnes’”.

A régi gondolkodáspszichológiának mindig volt két kiküszöbölhetetlen hibája: egyfelől az, hogy minden ízében logisztikus volt (vö. a képzetekről, gondolkodási szabályokról, következtetésekről szóló tanításával), másfelől az, hogy mozaikszerűség jellemezte (a gondolkodás „elemeinek” egymástól különvált sora benne nem kapcsolódott össze a személyiséggel, a személyiség szándékaival és érzelmeivel, és egészében nem állott össze egységes gondolkodási folyamattá). A pszichoanalízis azonnal meghatározta a saját viszonyát a gondolkodáspszichológiához, mégpedig úgy, hogy miközben leszögezte, feladatát nem korlátozza a tudatos folyamatok tanulmányozására, a tudatot mint „a személyiség szervét” határozta meg, amely azt teszi lehetővé, hogy a személyiség a lehető legnagyobb mértékben összpontosíthasson arra, ami őt vonzza, ami tőle különleges alkalmazkodást igényel, s ami által a tudattalan tartományába szoríthatja ki mindazt, ami számára ártalmas vagy kellemetlen; tehát a tudatot és annak legfontosabb mozzanatát, a gondolkodást a pszichoanalízis úgy fogja föl, mint a *személyiségnek* — az összes vonzalmával és szükségletével, érzelmével és beállítottságával együtt egységnek tekintett személyiségnek — a *funkciót*. A pszichoanalízisben értelmét veszti a gondolkodás régimódi, mozaikszerű fölfogása; a pszichoanalízis többé már nem a külvilággal kapcsolatos érdekektől, a valósághoz való alkalmazkodástól (valóságelv) függetlenül vizsgálja a gondolkodást; a képzetek kialakulását mint olyan bonyolult folyamatot kezdi kutatni, melynek alapja kétségtől irracionális — a személyiség lelki struktúrájának és vágyainak alkalmazkodása az életéhez¹⁷ —, ezáltal elveszíti látszólagos logikusságát és objektivitását; a pszichoanalízis az intelligencia fokát kezdi úgy vizsgálni, mint a személyiség azon képességének a fokát, hogy helyesen oldja meg életbeli feladatait, gondolkodásával alkalmazkodni tudjon ahhoz a helyzethez, amelyben mint „egész személyiség” éppen jelen van.¹⁸

Tehát, mint látjuk, a mai pszichoanalízisben a gondolkodás nem több, mint a *személyiség egyik problémája*; összhangban ezzel, tudományos vizsgálatában a fő helyet az a probléma foglalja el, hogy a gondolkodás miképpen irányul bizonyos emocionálisan (a pszichoanalízis kifejezésével szólva „libidózusan”) színezett konkrét objektum-sorra (a gondolkodás „beállítottsága”), hogy mi módon alakulnak ki a gondolkodáson belül olyan kiemelkedő emocionális középpontok, amelyek a sokféle képzetet egységbe fogják és áramlásuk irányát szabályozzák („komplexusok”), hogy hogyan fojtódnak el egyes gondolatok (amelyek nincsenek összhangban a személyiség általános jellegével és konkrét vonzalmaival), és miként bontakoznak ki, erősödnek meg mások, melyekhez viszont a személyiségnek érdekei fűződnek. Apránként így alakult ki az utóbbi időkre a pszichoanalízis tanítása a gondolatok, gondolatrendszernek és világnézetek szerkezetéről, a fantáziáról mint a személyiség egyik legfontosabb megnyilvánulásáról, röviden szólva a pszichoanalízis egyik legbonyolultabb és legizgalmasabb részéről, az alkotásról, amelynek alapjait a pszichoanalízis szerint a mögötte meghúzódó rejtett indítékok tisztázásával lehet megmagyarázni.

¹⁷ P. Schilder. *Monographien aus dem Gesamtgebiete d. Neurol. u. Psychiatrie*. Wahn und Erkenntnis, 1918 (15. Hefét d. *Monographien aus dem Gesamtgebiete d. Neurol. u. Psychiatrie*).

¹⁸ Dr. I. Hermann. Intelligenz u. tiefer Gedanke. *Int. Zeitschrift f. Psychoanalyse*, 1920, S. 194, 196/7.

Mielőtt átmenetileg elhagynánk ezt a területet, szögezzük le, hogy a gondolkodás új — pszichoanalitikus — elméletére a következő vonások a jellemzők: 1. a gondolkodás személyiséghez kötött jellege, 2. a gondolkodás tartalmainak és a mélyében rejlő tudattalan motívumoknak a kutatás központjába állítása, és 3. az, hogy minden intellektuális rendszer kifejlődését dinamikusan magyaráz, vagyis az individuuum életén belüli értéke szempontjából vizsgál,¹⁹ s e három együttesen (az ismeretelmélet szavával szólva) sajátosan *relativizálja* az emberi gondolkodást.

3. A pszichoanalízis tanítása a személyiségről és a személyiség ösztöneiről

Említettük, hogy a személyiség valamennyi élménye és cselekedete csupán a kielégülés iránti rejtett ösztön belső harca, továbbá hogy a pszichoanalízis feladata fölkuatni ezt az ösztönt azok alatt a pszichikus jelenségek alatt, amelyek elfedik.

Melyek azok a tipikus ösztönök, amelyek egész pszichikai életünket meghatározzák? Amikor erre a kérdésre keressük a választ, a mai pszichoanalízis legalapvetőbb és legnehezebb kérdésére, az ösztönök elméletére térünk át.²⁰

Az ösztönökről és ösztönsorsokról szóló nevezetes tanulmányában²¹ Freud az ösztönt úgy határozza meg, mint a szervezetben jelenlévő, állandó és „belülről” kiinduló ingert, amely olyan válaszcselekedeteket igényel, melyek révén a személyiség eljuthat a kielégülésig. Minden fajta ösztön és pszichikai energia ősképe Freudnál a *nemi ösztön*, mint a személyiség egyik legfontosabb ösztöntörekvése. Freud a szexuális ösztön biológiai jelentőségének vizsgálatán túllépve rámutat arra, hogy sok lelkiállapot elemzése arról győzte meg őt, hogy mélyükön igen gyakran rejtett szexuális ok búvik meg, amely gyökereivel a korai gyermekkorba nyúlik vissza, és hogy a nemi ösztöntörekvés konkrét típusában az egész személyiség jellege tükröződik.

Persze a nemi vonzalmat nem lehet minden esetben nyersen, leegyszerűsítve érteni. Az újabb pszichoanalitikai szakirodalom vezette be a „céljaikban gátolt ösztönök”²² fogalmát. Néha azok az ösztöntörekvések, amelyek alapját például a legközönségesebb szexuális élmények alkotják, bizonyos ponton megtorpannak és nem lépnek tovább a közvetlen kielégülést eredményezhető szexuális aktus irányába; lefékeződnek és olyan élményekké alakulnak át, amelyeknek látszólag semmi közük az ilyen közvetlen érte-

¹⁹ A kérdés terjedelmes irodalmából itt mindössze két igen érdekes könyvre hívom föl a figyelmet: Prof. E. Bleuler, *Das autistisch und disziplinierte Denken in d. Medizin*, Springer, 3. Aufl. 1922, és I. Varendouck, *Über das vorbereitete fantastische Denken, Internation. Psychoanal. Bibliothek*. Bd. XI, 1922, h. 3, S. 358–362.

²⁰ A Triebe und Triebchiksale (*Int. Zeitschr. f. ärztl. Psychoan.*, 1915, S. 80 és kk.) c. tanulmányban Sigmund Freud maga mutat rá azokra a tisztázatlanságokra, amelyek a ösztöntörekvésről szóló tanítás területén még ma is uralkodnak.

²¹ S. Freud, *Triebe u. Triebchiksale*.

²² Ezt a fogalmat Freud a következő munkáiba vezette be: *Triebe u. Triebchiksale*, 1915, i. h. S. 87., *Jenseits des Lustprinzips*, 1921; *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, 1921, S. 79 kk.

lemben vett szexualitáshoz, mert mint szeretet, barátság, anyai szeretet jelennek meg. Továbbá, ezek a vonzalmak különféle újabb átalakulásokon is keresztül mehetnek, egyre inkább elvesztve szexuális jellegüket, míg nem átalakulnak azoknak a magasrendű élménytípusoknak a forrásaivá, amelyek csupán legfeljebb távoli genetikai összefüggésben állnak a szexualitással („a vonzalmak szublimációja”). E folyamat következtében — amit mi legszívesebben *a szexuális ösztön irradiációjának* neveznénk — az embernek a külvilághoz és a külvilág objektumaihoz való viszonya affektív színezetet kap. Alig marad olyan tárgy, amely az egyén számára abszolút közömbös volna, többségük vagy mint kellemes, vonzó (a pszichoanalízis kifejezésével „libidinózus”), vagy mint taszító, elriasztó jelenik meg előtte. Ily módon alakul ki az újabb pszichoanalitikai szakirodalomban a *libidó* fogalma, amelynek elvi jelentősége van az emberi pszichikum fölépítésének kérdésében (vö. a tömeg lélektanáról, államról, a vallásról stb. szóló pszichoanalitikus tanítással), és amely több szerző véleménye szerint Platón Erósz-fölfogására emlékeztet.²³ Ezúttal mi csak arra szeretnénk fölhívni a figyelmet, hogy szerkezetiileg ez az elmélet erősen emlékeztet egy eredeti gondolkodó, L. I. Petraszickij orosz pszichológus elméletére az appulzív és a repulzív érzelmekről, amelyek — úgy mond — a pszichikus élmények fő típusai és a társadalom életének fontos momentumai.²⁴

Mint említettük, a nemi ösztön adott típusában az egész személyiség tükröződik, s viszont, ezzel a típussal jellemezni lehet a személyiség egész struktúráját. A pszichoanalízis elmélete a libidó megnyilvánulási formáiról sok új lehetőséggel gazdagítja azoknak az értelmezésnek a körét, amelyekkel magyarázatot adhatunk az ember külvilághoz, illetve az ember önmagához való viszonyának alapvető válfajaira. Különösen fontos hangsúlyozni, hogy a pszichoanalízisen belül éppen ez a részlelmélet kísérli meg az ember jellemét a korai gyermekkor élményeiből megmagyarázni, jó példát adva a pszichikum dinamikus értelmezésére.

A szexuális ösztön normális típusa, miként ezt gondolni szokás, valamilyen konkrét szexuális tárgyra irányul. A pszichoanalízis elmélete szerint ilyen a szülők iránti szexuális ösztöntörekvés (a fiúknál az anyák, a lányoknál az apák iránt), melyet a gyerekek egészen kiskorban tapasztalnak meg, amikor a nemi ösztöntörekvés a szó közkeletű értelmében még éppen csak kezd kialakulni az ún. „részösztönökből”;²⁵ szerelem, a nemi ösztöntörekvésből fakadó szeretet, s ilyen a másikhoz kötöttségnek azok a formái is, melyeket korábban már említettünk. A pszichoanalízis a libidónak ezt a megnyilvánulási formáját igen sokoldalúan vizsgálta a tárgyakhoz fűződő szeretetről, a tárgyválasztásról stb. szóló gazdag irodalomban.

²³ Vö. Nachmansohn, Freud`s Libidotheorie vergleichlich mit der Eroslehre Platos. (*Intern. Zeitschr. f. artz. Psychoan.*, III. 1915, S. 65. és kk.)

²⁴ Ld.: L. I. Petraszickij, *Vegyenije v izucsenyje prava i nravszvennosztyi. Osznovi emocionalnoj psihologii.* — Szentpétervár, 1908, 3. kiad. Nagy kár, hogy a Petraszickij által javasolt fogalomhasználat eleddig nem honosodott meg az orosz pszichológiában.

²⁵ Parciális nemi ösztönt: olyan ösztöntörekvés, amely nem a genitáliák szférájára lokalizálódik, hanem egyéb szervekhez kapcsolódik; a gyermekkori nemi ösztöntörekvés e típusa 1–3 életév között jellemző. V.ö.: S. Freud: *Tyeorija polovovo vlecsenyija.* A pszichoanalitikai könyvtár kiadása, Moszkva, 1912; Bevezetés a pszichoanalízisbe.

Mi itt csak a libidó megnyilvánulásának egyetlen olyan formájára szeretnénk felhívni a figyelmet, amivel a pszichoanalitikai szakirodalom alaposan foglalkozott, mivel ennek különösen nagy szerepe van a társadalmi életben: a *pszichikai homoszexualitásra* gondolunk. Ezt a formát nem okvetlenül kell úgy tekintenünk, mint közöséges nemi eltévelyedést. Gyakran mindössze azokat az élményeket soroljuk ide, melyekben a másik nem iránti szeretetet háttérbe szorítja a pajtási kötődés, a barátság, a közösségi tevékenység (olyan egynemű személyek közösségében, amelyen például napjainkban a „férfikultúra” társasága). Az ilyen szexuális beállítódásból egész sor igen fontos jellemvonás származhat, s gyakorta úgy tereli az embert, hogy egész életét és minden cselekedetét olyanná tegye, ahol a közösség fontosabb a családnál — s ennek az alapelveknek a jegyében alakítsa ki legfontosabb társas kapcsolatainak egész sorát. Az ilyen emberek viselkedését csak akkor érthetjük meg világosan, ha megismerjük rejtett és minden egyebet meghatározó kiinduló vonzalmukat.²⁶

Az utóbbi időkben a pszichoanalitikai szakirodalomban gyakran találkozunk azonban utalásokkal az ember szexuális jellegének egy másik típusára vonatkozóan is, arra a típusra, amelyik nem annyira mind a libidó sajátos irányultsága miatt érdemel figyelmet, hanem azért, mert benne egyben egy igen fontos *személyiség*típus nyilvánul meg. E személyiség típusra — melyet az utóbbi években a pszichoanalitikusok *narcisztikusnak* neveznek²⁷ — az a jellemző, hogy a személyiség libidója itt leválik minden külső objektumról és magára az adott személyiségre irányul; a narcisztikus személyiség önmagához viszonyul úgy, mint szexuális vágyainak tárgyához: a kielégülés külső objektumai a háttérbe szorulnak, s közben az önelégültség, az önszeretet foglalja el a fő helyet. Az ilyen jellemek figyelme és érdeklődése elsődlegesen tulajdon személyiségükre, saját cselekedeteikre, saját élményeikre irányul. A személyiség ilyen önmagára összpontosítottasága az egoizmus egy neme, és a narcizmus, szexuális értelemben, mindössze egyik sajátos megnyilvánulási módja a személyiség ilyen általánosan egocentrikus beállítottságának.²⁸

Ennek a sajátos jellemnek a kutatása nagy helyet foglal el a pszichoanalízis újabb irodalmában; mint sok munka megállapítja, a narcizmus azáltal szabályozza a szeretet objektumának megválasztását, hogy a személyiséget olyan objektum keresésére sarkallja, amelyik megfelel annak, amivé a személyiség maga szeretett volna válni (vagy

²⁶ A kérdéssel foglalkozó (egészében hatalmas terjedelmű) szakirodalomból a homoszexualitással és a homoszexualitás megnyilvánulásának formáival foglalkozó közelmúltban megjelent munkák közül a legérdekesebbek: S. Freud, Über einige neuritische Mechanismen bei Eifersucht. Paranoia u. Homosexualität. (*Int. Zeitschr. f. Psychoanal.*, 1922, H. 3. 256–258.) F. Boem. Beiträge zur Psychologie d. Homosexualität. — (*Intern. Zeitschr. f. Psychoan.* 1920. H. 4, és 1922, H. 30.) M. Nachtmansohn. Die Psychoanalyse eines Falles von Homosexualität. (*Int. Zeit. f. Psychoan.*, 1922, H. 1.)

²⁷ A terminust a pszichopatológiába P. Naeke vezette be 1899-ben, és mibenlétét részletesen Freud fejtette ki a „Zur Einführung des Narzissmus” c. tanulmányában (*Jahrbuch F. Psychoanalyse*, 1915, B. VI.)

²⁸ *Zur Einführung des Narzissmus*, klny. 1, valamint *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 3. Aufl., 1921, Bd. III.; M. Senf, *Narzissmus. Sexual-Probleme*, 1913.

ami volt),²⁹ hogy feldolgoz néhány neurotikus tünetet,³⁰ igen nagy szerepet játszik a családi viszonyoknak és az egyes családtagok viselkedésének az értelmezésében,³¹ a társadalmi életben (mint az a mozzanat, amely hozzásegíti a tömeg vezérét a szükséges pozíció meghódításához és a tömeg fölötti teljes hatalom megszerzéséhez³²), és végül, megmagyaráz egy sor fontos, és első pillantásra érthetetlennek látszó tulajdonságot a személyiség jellemében és cselekedeteiben. Ezek után már világos előttünk, hogy a személyiség szexuális beállítódási típusának kutatása miért kapott oly nagy helyet az utóbbi időben a pszichoanalitikai irodalomban: sok esetben ez a kutatás adja meg a kulcsot olyan bonyolultabb pszichikus élmények megértéséhez, amelyek elemzéséig a régi pszichológia még csak el sem jutott.

Am a szexuális vonzalmak említett típusaival távolról sem merítettük ki az emberi szükségletek és vágyak gazdag világát. A pszichoanalízis ugyanis velük párhuzamosan egy másik szükségletcsoportot is fölállít, és ez a *személyiség önvédelmi és önigazolási vágya*. Ez a törekvés, amely a létért folytatott harc biológiai talaján keletkezett, Freudnál az „énösztön” nevet kapta, s az ösztöntörekvések szempontjából a személyiség már nem csupán egy szem az életláncolatban, hanem biológiai öncél; szükségletek egész sorát foglalja magában, kezdve az elemi éhségtől az életfenntartás igényétől, és végezve a hatalom, az erő, az önigazolás akarásán. A vonzalmaknak ezt a csoportját különösen behatóan tanulmányozta az egyik legnagyobb pszichoanalitikai iskola, dr. Alfred Adler iskolája. Műveiben Adler abból a föltevésből indul ki, hogy a személyiséget tevékenykedni, harcolni, mozogni kényszerítő belső erő a pszichikai kisebbség érzése. Ez az érzés a pszichikai életben azért kerül előtérbe és szül elégedetlenséget, mert az egyik, emberre leginkább jellemző ösztöntörekvés az önigazolásnak és a befolyási övezet kitágításának, az agresszióknak a vágya. Ez az ösztöntörekvés kialakíthat sajátos jellemet, létrehozhat különleges lelki komplexusokat, pl. a magukat a férfiakhoz mérten alacsonyabb értékűnek érző asszonyoknál a férfiasság utáni vágy komplexusát (amennyiben azok megakarnak szabadulni ettől a kellemetlen érzéstől). Újfont hangsúlyozzuk, hogy ennek a vonzalomcsoportnak a megléte módot ad a felnőttek, gyermekek és neurotikusok egész élmény- és cselekvésciklusainak megértésére, továbbá arra, hogy az adott egyén említett törekvések hatására kialakult „életterve” szempontjából interpretáljuk ezeket az élményeket és cselekedeteket.

Ha azonban valóságos személyiségben gondolkodunk, aki nem rendelkezik ideális erővel és hatalommal, könnyen belátjuk, hogy ezek a vágyak teljességgel soha nem elégíthetők ki; a pszichoanalízis ezért ezen a ponton új fogalmat vezet be, amelynek a

²⁹ *Zur Einführung des Narzissmus*, klny. 44. és kk.; Th. Reik, *Zur Psychoanalyse der Narzissmus im Liebesleben des Gesunden*, *Zeitschr. f. Sexualwissenschaft.*, B. II., S. 44. és másutt.

³⁰ Így pl. Freud a nárcizmus szempontjából vizsgálja meg egy szkizofrén pszichológiáját (*Zur Einführung des Narzissmus*, S. 8. és kk.)

³¹ Vö. pl. Th. Reik. *Über Vaterschaft und Narzissmus*. *Intern. Zeitschrift f. Psychoanalyse*, Bd. III., 1915, S. 330.

³² A nárcizmus ragyogó szociológiai elemzését adja Freud a *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921, VI. fej.) c. munkájában.

személyiségkutatásban rendkívül nagy szerepe van, és a pszichikai élet legmélyebb vonásait teszi föltárhatóvá: s ez a fogalom az „énideál” (*Ich-Ideal* Freudnál, „fiktív életcél”, *fiktives Lebensziel* Adlernál).

A magával és önnön tökéletlenségével elégedetlen ember ezt az érzését úgy kompenzálja, hogy megalkotja képzeletében saját eszményített alakját, egy olyan alakot tehát, amilyen lenni szeretne. Ez az alak válik vezető életcéljává („fiktív életcél”), gyakran egész önszeretete ehhez a „személyiségeszményhez” kötődik; sajátosan narcisztikus beállítódás alakul ki.³³ Ez a „személyiségfokozat”, ahogy Freud nevezi,³⁴ az emberi pszichében egészen fontos szerepet tölt be; az ember, miközben tudattalanul összehasonlítja tetteit a „személyiségeszményel”, az előbbieket az utóbbi követelményeivel összhangban szabályozza; amennyiben cselekedetei elszakadnak a „személyiségeszménytől”, konfliktus keletkezik, amely a kisebbrendűségi érzés és a kielégületlenség fokozódását eredményezi; röviden szólva megjelenik az, amit a mindennapi életben lelkiismeretnek nevezünk,³⁵ ha viszont a tettek közel vannak a „személyiségideálhoz”, az előbbivel ellentétes, pozitív érzés jelenik meg — vagyis előttünk van a narcisztikus hangoltság minden jellemző vonása. A személyiségeszmény megnyilvánul a tömeg életében is; jó példa erre az egyház, ahol annak vezére, Krisztus helyettesíti a hívők saját „személyiségeszményét”, vagy a sereg, ahol ugyanezt a funkciót — az „identifikáció” révén — a parancsnokoló vezér tölti be.³⁶

A pszichoanalízis nem éri be azzal, hogy megállapítsa, melyek az alapvető ösztöncsoportok, hanem bő teret szán mechanizmusaik tanulmányozásának is. Számunkra különösen érdekes, hogy az újabb pszichoanalitikai irodalom olyan nézőpontból világítja meg ezt a kérdést, amelyik módfelett közel áll a *Pavlov és Behtyerov* által kidolgozott feltételes reflexelméletéhez. S. Freud már régebbi munkáiban is utalt rá, hogy a psziché a reflex modellje szerint épül föl; ezt a gondolatot a legutóbbi munkáiban is továbbfejlesztette; a mi szempontunkból különösen tanulságosak azok a helyek, ahol a pszichoanalízis a maga sajátos módszerei segítségével jut el azoknak a mechanizmusoknak a föltárásáig, amelyekről tőle függetlenül a reflexológia beszél; nem csak arra gondolunk, hogy a pszichoanalízis elmélete a cenzúráról, a tudattalan „élménynyomok” elfojtásáról és életre keltéséről fölépítésében a reflexológia modelljét követi (inger — reakció vagy gátlás), hanem a pszichoanalízis olyan, az utóbbi időben klasszikussá vált tanítására is, mint a neurózisok mechanizmusának alapját alkotó „áttétel” elmélet.

Különösen szembeszökő ez a reflexológiai struktúra Freudnak az *ösztonök mechanizmusáról* szóló tanításában. Freud szerint a ösztöntörekvés valamilyen, a szervezetten belülről kiinduló inger érzékelése. Kielégülése, melyre akkor kerül sor, ha a ösztöntörekvésnek nem áll útjába cenzúra vagy elfojtás (gátlás), vagy ha nem alakul át olyasmivé, amit Freud „céljában gátolt ösztönnek” nevez, végső soron reflex, amely arra irányul, hogy kiválsa *egy már korábban volt állapot megismétlésének* reakcióját.

³³ S. Freud. *Zur Einführung des Narzissmus*, i.h. klny. S. 18. és kk

³⁴ S. Freud. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, XI. fej. „Eine stufe im Ich.”

³⁵ S. Freud. *Zur Einführung des Narzissmus*, S. 19

³⁶ S. Freud. *Massenpsychologie u. Ich-Analyse*, s. 48 ff.

Ez az „ismétlési kényszer”, melyre Freud a legutóbb megjelent munkájában úgy utal,³⁷ mint arra az alapvető mechanizmusra, alapvető elvre, amely meghatározza az egész pszichikai élet fölépítését, és amely rákényszeríti a személyiséget, hogy egyforma vagy hasonló ingerekre ugyanolyan reakciókat (élmények, cselekedetek stb.) adjon. Megnyilvánulásait Freud a neurózisokban (kivált az áttétel jelenségében, a gyermekek pszichológiájában stb.) látja.

Egyelőre álljunk meg ennél az új és termékeny fogalomnál, amely csak nemrég jelent meg a pszichoanalízisben, s helyett kövessük nyomon, milyen egyéb módon kísérelték meg a pszichoanalitikusok az utóbbi idők irodalmában alkalmazni a pszichoanalízis módszereit a személyiség és a kultúra kutatásában.

4. A pszichoanalízis alkalmazási kísérletei a személyiség és a társadalom életének kutatásában

a.) A pszichoanalitikus karakterológia

Egyes konkrét személyiségeknek, életüknek és munkásságuknak a tanulmányozása már régóta foglalkoztatja a pszichoanalízist; képviselői éppen ezen a területen lették föl a legalkalmasabb anyagot az élő emberi psziché dinamikájában ható egész sor mechanizmusnak a földolgozásához és napvilágra hozatalához.

Lucile Dooley 1916-ban megjelent áttekintése azokról az életrajzi vázlatokról és alkotáselmzésekről, amelyek a pszichoanalízis módszereivel vizsgálják tárgyukat, már több mint 20 ilyen munkát számlált elő.³⁸ Olyan alkotók lelki életéről jelentek meg pszichoanalitikus vizsgálódások, mint Leonardo da Vinci (S. Freud), Giovanni Segantini (K. Abraham), Andrea del Sarto (E. Jones), Dante (A. Sperber), Nicholas Lenau (I. Sadger), H. F. Kleist (I. Sadger), Gogol (O. Kaus), R. Wagner (M. Graf és O. Rank), Napóleon (C. Jekels), Louis Bonaparte (E. Jones), Schopenhauer (H. Freimark) stb. Napjainkban e sort olyan életrajzi tanulmányokkal egészíthetjük még ki, mint a Nagy Sándorról (Boven),³⁹ a Lev Tolsztojról (Ny. J. Oszipov),⁴⁰ a Dosztojevskijről (Alfred Adler),⁴¹ a Pál apostolról (O. Pfister),⁴² és sok más nagyságról a közműltban megjelent munkák.⁴³

³⁷ S. Freud. *Jenseits des Lustprinzips*. 1921. S. 34. és másutt. Vö. I. Hermann. Randbemerkungen zum Wiederholungszwang. *Int. Zeitschr. f. Psychoanal.* 1922. S. 1–14.

³⁸ 45. Lucile Dooley — The psychoanalytic Studies of Genius. *Americal Journal of Psychology*, 1916, July, 363–416.

³⁹ Boven. *Alexander der Grosse, Imago*, 1922, H. 4.

⁴⁰ N. Oszipov. *Tolstois Jugendserinnerungen*. Intern. Psychoan. Verlag, 1923.

⁴¹ Alfred Adler. *Theorie u. Praxis d. Individualpsychologie*. München, 1920. *Dostojewsky*. S. 193–205.

⁴² O. Pfister. Die Entwicklung des Apostols Paulus. *Imago*, 1920

⁴³ Vö. pl.: L. P. Clark. A psychoanalytic Study of the Epileptic Personality of Genius. *Psychoanalytic Review*, 1922, N. 4, October; R. W. Harlow. A psychoanalytic Study of S. Adams (u.o.); G. Stragnell. F. M. Liliem (u.o., 1922, N. 1.), stb.

Föltehetjük a kérdést: milyen eredetűt hozott a pszichoanalízis a személyiség életének és munkásságának tanulmányozásába, mi sarkallta az említett szerzőket arra, hogy életrajzokat a pszichoanalízis szempontjából vizsgáljanak meg?

Korábban már utaltunk a pszichoanalízis egy lényeges mozzanatára, és most újfent erre kell hivatkoznunk. Arról van szó, hogy a pszichoanalízis törekvése mindig a pszichikus jelenségek *magyarázata* rejtett értelmük föltárása és belső gyökereik fölkutatása révén. Az általános pszichológia az emberi jellemet elsődlegesen leíró módon tárgyalta (W. Stern, Paulhan, Malapert, Lazurszkij munkái); az életrajzok beérték azzal, hogy megállapítsák, melyek voltak a vizsgált személyiség életének legfontosabb jelenségei. E vonatkozásban a leíró pszichológia Margis E. T. A. Hoffmannról szóló híres munkájában és az ún. pszichográfia módszerében jutott el a csúcusra.⁴⁴

A pszichoanalízis ebben a tekintetben egészen más úton járt. A személyiség életének és munkásságának a tényeire kérdezett rá, és azt tűzte ki célul, hogy föltárja belső indítékeit, *dinamikus magyarázatot adjon a személyiség életére és munkásságára*.

E cél elérésében sokat segítettek neki azok az elméleti tételek, amelyeket korábban említettünk. A pszichoanalízis megállapította, hogy az ember fejlődésében és jellemének alakulásában óriási szerepet játszik ez a közeg, amelyben a *korai gyermekkorban*, életének első éveiben nevelkedett — s ezen belül különösen fontos a *családi* körülmények szerepe.

A pszichoanalitikus irodalom korábban is sokat foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen hatása van a családnak a gyermek jellemének kialakulására.⁴⁵ Freud és iskolája már régen megállapította, hogy a szülőket és a gyermeket bensőséges érzelmi kapcsolat fűzi össze, amelynek (a korábbi ismertetett értelemben) libidinózus természete van. Így a kisfiúk mindenekelőtt anyjukhoz kötődnek, akiben egyszerűen pszichéjük alaptermészete következtében libidójuk első objektumát látják; ez a forrása fantáziájuknak, anyjuk iránti szeretetüknek, aki első, még csak bizonytalanul ébredő szexuális vonzalmuknak az objektuma;⁴⁶ azonban bensőséges affektív viszony fűzi őket apjukhoz is, akiben saját eszményüket látják, melynek hatalma uralkodik felettük. Ez a kötődés sokféle alakot ölthet, attól függően, hogy milyenek az egyéni feltételek és — mindenekelőtt — milyen a szülők természete és családi élete; mindez igen nagy mértékben tükröződik a gyermek jellemének alakulásában, és — a későbbiekben — nyomtatott vagy egész életén és munkásságán is.⁴⁷

Ily módon egészen konkrét következményeket von maga után, ha a gyermek a családban szeretetlenül nevelkedik.⁴⁸ Az ilyen környezet súlyosan deformálja az ember

⁴⁴ Az ún. „Hoffmans-Psychogramm”. *Beiheft zur Zeitschrift f. angewandte Psychologie*.

⁴⁵ Itt még csak futólag sem térhetünk ki a „családi komplexussal” foglalkozó hatalmas régebbi irodalomra, mindössze egyetlen új és érdekes munkát említünk meg, amely rendszerezi a pszichoanalízis felfogását a családról és hatásáról: I. C. Flügel. *The psychoanalytic Study of the Family*. London, 1921.

⁴⁶ 53. Vö. Freud olyan korábbi munkáival, mint A nemi vonzalom elmélete. — *Az álmefjtés*. A kérdés irodalma roppant nagy.

⁴⁷ Vö. Beatrice Hincle szép munkájával: *The Study of Psychological Types*. *Psychoanalytic Review*, 1922, N. 2., April.

⁴⁸ Ld. I. Sadger. Von ungeliebtem Kinde. *Fortschritte der Medizin*. 1916–17.

jellemét, zárkózott, agresszív típusú teszi őt. Minden további nélkül elképzelhető másfajta összefüggés is a családban nevelkedő gyermek feltételei között. Itt először azt az esetet kell megemlítenünk, amikor a goromba és hatalmaskodó apa mellett, hogy szűk korlátokkal gátolja a gyermek fejlődését, az anyával is rosszul bánt, s ezzel rombolja a gyermek és az anya közti affektív kapcsolatokat is. Ebben az esetben minden esély megvan arra, hogy kialakuljon a jellemvonásoknak az az együttese, amit a pszichoanalízis már régóta *Ödipusz-komplexusnak* nevez.⁴⁹ A gyermekben agresszív viszony alakul ki apja iránt, s e viszony tartalma, hogy a gyermek öntudatlanul apja halálát kívánja, mert maga szeretné anyja mellett elfoglalni az ő helyét. Az ilyen gyermeki élmények azonban (Freud iskolája szerint ugyanis ezek szintén a korai gyermekkorban alakulnak ki) később sem tűnnek el nyomtalanul, hanem áttérelődnék a tudattalan szférájába és ott hatnak tovább.

Próbáljuk ezt érthetőbbé tenni az életrajz némileg leegyszerűsített pszichoanalitikus értelmezésének a példájával. Az egyszerűség kedvéért Nagy Sándor élményeinek elemzését választottuk példának. Dr. William Boven tanulmánya,⁵⁰ amely a pszichoanalízis szemszögéből elemzi Nagy Sándor életrajzát (az egyik utolsó hozzánk is eljutott munka erről a kérdéstről 1922 októberében jelent meg), azt a kérdést teszi föl, hogy mivel magyarázható Nagy Sándor roppant belső erejének a talánya, továbbá mivel magyarázható az, hogy ez a hatalmas energia éppen a hódítási vágyban (*Eroberungszug*) tört magának utat. A szerző emellett feladatának tekinti, hogy Sándor viselkedésének azokra a kisebb furcsaságaira is magyarázatot adjon, amelyeket indítékaik előzetes föltárása nélkül nehéz megérteni: pl. azt a különös gyengédséget és tartózkodást, amivel ez a korhely és véres légkörben élő zsarnok a nőkhöz viszonyult, azt a „mániáját”, hogy másokkal istenként tiszteltette magát. Mellőzük itt az életrajz minden kulturális és szociális mozzanatait, és csak e jelenségek individuálpszichológiai összefüggéseivel foglalkozunk.

Sándor nem normális családban nevelkedett; apja, a zsarnoki természetű Makedón Fülöp még gyermekkorban elszakította tőle az anyját. A fogékony és energikus kisfiú egész gyermekora abban a megalázó helyzetben telt el, amelybe őt és az anyját az apa hozta. Apja engedelmes, alázatos fiút szeretett volna belőle faragni, anyjának séggyenét pedig újabb nőszüléssel, majd száműzetéssel növelte. Ez a körülmény Sándort már korán arra kényszeríti, hogy anyja mellé álljon, és másfelől erős gyűlöletet támaszt benne apja iránt, vagyis kialakul benne az a jelenség, amit mint Ödipusz-komplexust már ismerünk. Lágyabb természetű embernél ez a komplexus kétségkívül vagy teljesen elhalványodott volna az apai nyomásra, vagy másmilyen effektusokat eredményezett volna, mint amilyeneket itt látunk.

Ám az erős és tehetséges Sándor nem csak azt tűzte maga elé célul, hogy megszabadul apja igájából, hanem azt is, hogy fölébe kerekedik, elhomályosítja őt. Húsz éven ke-

⁴⁹ A Freud által először az *Álomfejtésben* (1900) tárgyalt Ödipusz-komplexus irodalma nagyon bő; úgyszólván minden pszichoanalitikus munkában vannak hivatkozások a jelenségre. Ennek oka az Ödipusz-komplexus rendkívüli elterjedése és fontossága az ember életében. Az egyik szerző megjegyzi, hogy napjainkban a gyermekek több mint háromnegyede szenved ettől a komplexustól.

⁵⁰ Korábban már idéztük; ld.: *Imago*, 1922, H. 4., S. 418–439.

resztül elnyomott energiái apja halála után (Fülöp meggyilkolásában Sándor szerepe tisztázatlan) az elnyomatás éveitől való bosszú vágyában törtek maguknak utat; de Sándor nem csak az apai elnyomást, hanem az apai tekintély eszméjét akarta megtorolni; számára az apai tekintély megsemmisítője a nagy hatalmú monarchia szimbóluma, ezért további életében minden energiáját arra fordítja, hogy a kor leghatalmasabb királya, az apjával egyidős, határtalan erejű perzsa Dareiosz ellen harcoljon, s közben őrá vigye át mindazokat az érzéseket, amelyeket korábban apja iránt táplált.

Indulatának még Dareiosz halála sem tud gátat szabni; mint Arrianosz írta, „a világban nem találván újabb ellenséget, a szívében rejtőzködővel fordult szembe” (Arrian. VII, 1.); ez, ahogy mi mondanánk, az apagyűlölet gyermekkortól beidegződött reflexe volt, amely újabb feltételes ingereket keresett magának. Az apa fölülmúlásának vágya teljesen érthetővé teszi számunkra azt is, hogy miért akarta Sándor mindenáron az istenektől származtatni magát (mellőzük most mesterének, Arisztotelésznek a józan hatását, amely végül is fölülkerekedett rajta), s miért akarta az apaságból kitagadott Fülöp helyére Zeust állítani stb. Végül, ha visszagondolunk élményeinek kiindulópontjára, anyjához való libidózus kötődésére, világossá válik számunkra az is, honnan származik az a tiszteletteljesen gyengéd viszony a nőkhöz, ami Sándort jellemzte, és amit teljesen megmagyaráz, hogy Sándor valamennyi nőre kiterjesztette azokat az érzéseket, amelyeket eredetileg az anyja iránt táplált. A gyermekkori körülmények és benyomások, amelyek vágyak egész sorát hívták életre benne, megmagyarázzák számunkra annak az erő kifejtésnek a nagyságát és irányát is, ami Nagy Sándor egész későbbi életútját meghatározta.

Azonban a pszichoanalízis nem csak a gyermekkori körülményekkel vet számot, hanem a különféle hatásoknak kitett ember egyéniségével is. Jó példa lehet erre olyan Sándor, aki mind orosz volta miatt, mind a kor szempontjából, amelyben élt, jóval közelebb van hozzánk: I. Sándor.⁵¹

Gyermekkori körülményei, amelyek közel álltak az általunk az előbb leírtakhoz, olyan viszonyt alakítottak benne ki a beteg és zsarnok apa iránt, ami nagyban emlékeztetett a korábban bemutatotthoz, és Sándor egy gyenge (vagy egy erős) pillanatában beleegyezett abba (vagy nem állt neki ellen, mivel a történelem ezt máig sem tisztázta), hogy megölje I. Pált. Azonban mivel I. Sándor gyenge és érzelmektől irányított természet volt, nála ez, eltérően Nagy Sándortól, nem eredményezte energiák föllobbanását, sőt még további bosszút sem, hanem az apai tekintély eszméje ellen agresszív viselkedést — kiszorította az erős apai tekintély újbóli keresése, mert elhatalmasodott rajta saját gyengeségének („kisebrendűségének”) és az erős apai tekintély hiányának az érzése. Ehhez kapcsolódott a belső konfliktus (a bűnbánat az apa meggyilkolása miatt) — és máris előtűnik van az a mozgató, ami őt uralkodásának vége felé éles fordulattal a reakciós politika irányába térítette, és egyben értjük azt is, honnan eredt Sán-

⁵¹ Nem ismerek olyan pszichoanalitikus kutatást I. Sándor személyiségéről, ami komoly érdeklődésre tarthat számot; ezért csak D. Sz. Merezkovszkij kiváló regényére, az *I. Sándorra* utalok, amely nagyon jól tárja föl az itt jelzett mechanizmusokat.

dor furcsa és az első pillantásra bensőségesnek tűnő viszonya Arakcsejevhez, a durva zsarnokhoz, akit ő a saját apjával azonosított, és akire minden érzését átvitte, ami benne meggyilkolt apjának alakja iránt élt.⁵²

Amivel a pszichoanalitikus munkák közelebb visznek az emberi viselkedés magyarázatához, azzal elősegítik az emberi alkotótevékenység magyarázatát is. Nem fér hozzá kétség, hogy az alkotás és annak motívumai csak visszatükröződései, lenyomatai a személyiségnek és a személyiség élményeinek. Ha föltárjuk a művekben, a filozófiában, a stílusban stb., hogy milyen élmények mozgatták az alkotót, kezünkben van a mű lényege. A filozófia pszichoanalitikus vizsgálatának jó példája E. *Hitschmann* Schopenhauer-ről írott munkája.⁵³

Schopenhauer filozófiáját csak úgy érthetjük meg igazi mivoltában, ha tanulmányozzuk tudattalan alapját, azaz a gondolkodó gyermekkorának körülményeit. Apja ideges és nehéz ember volt; anyja hideg, érzéketlen asszony; Schopenhauer már igen korán elviselhetetlennek érezte a vele való együttélést. Ő úgy reagált erre a közegre, hogy jelleme komor és pesszimista lett, és szüleivel való viszonya majdnem kizárólagosan ellenséges arculatot öltött. Ezt tekintetbe véve már megérthetjük pesszimista filozófiáját, nőellenességét, és azt a gondolatát, miszerint a világ az őrdög műve (az apával való azonosulás, akit gyűlölt és rettegett). Innen való az az egész életén végigkísérő szorongás is, melynek kettős gyökerei voltak. Egyfelől Schopenhauerbe gyermekkorába belenevelték az apjával szembeni rettegést, másfelől belső konfliktus élt benne amiatt, hogy apja halálát kívánta (ez összevethető azzal, amit Freud a szorongásos neurózisok kialakulási mechanizmusáról mondott). De a szerző gyermekkorából eredeztethető híres akarattelmélete is (mely az apa ellen irányult), valamint állatszeretete (mely az apa kárára kívánt fájdalom, illetve az apa halálának kívánsága okán keletkezett feszültség kompenzációja). Csupán futtában támaszkodtunk Hitschmann megállapításaira, mert elsősorban a módszert akartuk bemutatni, mellyel a pszichoanalízis az élet feltárása és a személyiség alkotó erejének forrásai felé közelít.

b.) A kultúráról és a társadalomról szóló pszichoanalitikus tanítás

Szeretnénk megmutatni a pszichoanalízis alkalmazásának még egy másik területét is, mely az utóbbi években különösen fejlődésnek indult: arról lesz szó, hogy a pszichoanalízis miként alkalmazható társadalmi-kulturális jelenségek vizsgálatára.

A tömeglélektanról szóló érdekes könyvében Sigmund Freud utalt rá, hogy a tömegben és kultúrában ugyanolyan törvényeket találunk, mint a személyiségben.⁵⁴ Ez a megállapítás szolgált kiindulópontul ahhoz, hogy a pszichoanalízist társadalmi jelenségek tanulmányozásához fel lehessen használni.

⁵² Vö. Merezkovszkij. *Alekszandr I. Volf* kiad., 1913., 54, 76, 96, 99. és kk. 1.

⁵³ E. Hitschmann. Schopenhauer. Versuch einer Psychoanalyse des Philosophen. *Imago* II., 1913, s. 100–107. Azért foglalkozunk csak ezzel a művel, mert frissebben megjelent nincs a kezünk ügyében.

⁵⁴ Sigmund Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. 1921. 1.

Korábban már utaltunk annak az elemzésnek néhány mozzanatára, mely elemzésnek Freud alávetette a társadalmat. Ebben a teljesen új pszichoanalitikus tanításban legjellemzőbbnek azt a már egyébként említett gondolatot kell tartanunk, mely szerint a társadalom és a tömeg tagjait libidinózus kapcsolatok tartják össze. Ez a libidinózus kapcsolat különösen világosan mutatkozik meg olyan társadalmakban, illetve csoportokban, amelyek csak egy képviselőből állnak, s ezek a csoportok a rendkívüli összeforrottság példáit szolgáltatják (Schurz férfiszövetségei, lovagrendek, katonai és egyéb csoportok stb.). Ezekben a csoportokban a tagok között létesülő kölcsönösen libidinózus kapcsolatok (melyeket Petrazsevszkij „appulzív” kapcsolatoknak nevez) maximális intenzitást mutatnak. Ezek a kapcsolatok ragyogó példáit szolgáltatják azoknak az emberi vonzalmaknak, amelyek során az emberek azonosulása olyan fokot ér el, hogy saját érdekeiket a csoporttársak érdekeivel azonosítják, és önmagukat csoporttársaikkal azonosítják. (Freud ezeket a vonzalmakat „Zielgehemmte Triebe” névvel jelölte).⁵⁵ Azonban vannak pillanatok, amikor ezek az érzelmi kapcsolatok eltűnnek, és velük együtt eltűnik a csoport lényegi eleme. A csoport ekkor elpusztul. Ennek a körülménynek példaként a *pánikot* hozhatjuk föl.⁵⁶ Azonban a csoportot még egy másik típusú kapcsolat is összefűzi, s ez a tagok alárendelődése egy közösen elfogadott vezérnek. Ezt a kapcsolatot a pszichoanalízis minden csoportra nézve jellegzetesen előfordulónak tartja. A csoport minden egyes tagjának tudatában (pl. a katona, párttag, hívő tudatában) van egy meghatározott személyről alkotott kép (aki egy akár képzelt, akár valóságos vezér), és ez a személy egyben a „személyiségeszmény” helyét is elfoglalja. Ezen a módon képes azután a tömeg tagjait feltétlen engedelmességre és alávetettségre bírni. Ez a „közös vezérnek való alávetettségi kapcsolat” a tömegléletben különösen nagy szerepet játszik, mivel e kapcsolat révén érthető az a működés, mely a csoport tagjait arra kényszeríti, hogy egyetlen személynek, a legerősebb és leginkább „narcisztikusan” hangolt személynek vessék alá magukat.⁵⁷

Az utóbbi évek pszichoanalitikus irodalma azonban nem korlátozódik csupán ezeknek a könnyen hozzáférhető és konkrét társadalmi jelenségeknek a vizsgálatára. A pszichoanalitikus vizsgálódás mélyebbre és a történelembe, amikor is olyan kérdések megválaszolására vállalkozik, amelyek a kultúra történetére, a társadalom keletkezé-

⁵⁵ *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. 79. ezen kívül vö.: Blüher, *Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft*. 2.kötet. Jena, 1917. Büher, H. *Familie und Männerbund*. Leipzig, 1918. Vö. a fentebb adott bibliográfiával a pszichikus homoszexualitásról. Különösen: F. Boehm, *Beitrag zur Psychologie der Homosexualität (Intern. Zeitschrift f. Psychoanalyse, 1920.)* H. 4. valamint: A. Kolnai, *Psychoanalyse und Soziologie*, Internationale Psychoanalyt. Bibliothek. Bd. 9. 1921. valamint Kolnai — *Zur Psychoanalytischen Soziologie. Imago, 1920.* 242–250. H. Kelsen, *Der Begriff des Staates und die Sozialpsychologie. Imago, 1922.* 97–141. különösen: 10–104.

⁵⁶ S. Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. K.II. Felszeghy, *Panik und Pan-komplex. Imago, 1920.* /VI/

⁵⁷ *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. K.X. és mások. H. Kelsen, *Der Begriff des Staates und die Sozialpsychologie* (idézett hely, 117. és 132.)

sére és az első társadalmi formákra vonatkoznak. Ezekre a kérdésekre eredeti pszichológiai válaszokat kapunk.⁵⁸

Azonban nem célunk most, hogy ezekre az érdekes, de még nagyon új kérdésekre is kitérjünk. Csupán röviden annak megvilágítására fogunk szorítkozni, hogy a modern pszichoanalitikus irodalom miként alkalmazható a népi alkotóerő olyan termékeinek vizsgálatára, mint a mítosz és a vallás.

A vallás és a mítosz kérdéseinek pszichoanalitikus felfogásának mélyén a pszichoanalízis *szimbólumtana* áll.⁵⁹ A szimbólumképzés a pszichoanalízis szerint az emberi gondolkodás egyik formája. A pszichoanalitikus vizsgálódás eredményeképpen a gyermeki gondolkodást, a neurotikus gondolkodást, valamint az álomlátást alapvetően szimbolikusnak tarthatjuk. Ez a szimbolikus tendencia különösen élesen jelenik meg azokban az esetekben, amikor a tudatos szférából kitessékelt gondolatok, vágyak nem találják meg az utat vissz az ember tudatos életébe, s megnyilvánulásuk érdekében más utak választására kényszerülnek. A pszichoanalízis egyik alapvető tanítása úgy szól, hogy „minden élmény önnön kifejeződésére tör”. E tanítás értelmében a különút a tudattalan vágyak szimbolizációján át vezet — a szimbólumok ugyanis az eszmék közvetlenségéhez képest könnyebben juthatnak be a tudatos szférába. Az ilyen szimbólumképzés példájaként az álomlátás szimbolikáját említhetjük meg, melyet a pszichoanalízis igen részletesen kimunkált.⁶⁰ Ugyancsak példaként említhető meg a neurotikus tünetek szimbolikája, amikor is a beteg tettei és gondolatai csak a mélyebben fekvő, tudatból kiszorított motívumok szimbólumai.

Korábban már említettük, hogy a pszichoanalízis a társadalom életében nem ismer más törvényeket mint a személyiség életében. Emiatt ezeket a törvényeket tökéletesen át lehet vinni a vallás és a mítosz vizsgálatára is.

Ezekben a pszichoanalízis a kollektív gondolkodás teljesítményét látja, amikor a kollektív gondolkodás a szimbolikus szakaszban volt, a távolmúltban. Amikor a pszichoanalízis a maga szimbólumértelmezési módszerével közelít a valláshoz és a mítoszhoz, akkor törekvése arra irányul, hogy megtalálja e társadalmi képződmények gyökereit, tudattalanul jelen lévő pszichológiai értelmét. A vallási kultuszokban és mítoszokban a pszichoanalízis feltárja azok szimbolikáját, mely szimbolikát számos belső élmény irányítja. Az élmény java része gyermekkori. A pszichoanalízis a vallásban a

⁵⁸ Különös figyelmet érdemel az az elmélet, mely szerint az elsődleges hordát kiszorította egy másik társadalmi forma, amikor is az átalakulás az „apa feláldozása” útján történt meg. Ugyancsak érdekes a totemizmus és a társadalom klanfelépítése kapcsán adott magyarázat. Vö.: Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse, Totem und Tabu*, valamint említést érdemel két kiváló pszichoanalitikus, Theodor Reik és Róheim Géza idevágó munkássága. Különösen Róheim, G. 1923. *Nach dem Tode des Urvaters. Imago*. H. 1.

⁵⁹ A hatalmas irodalomból csak E. Jonesra hivatkozom: *Die theorie der Symbolik — Intern. Zeitschrift f. Psychoanalyse*. V. 244 és 1922. VIII. 259–280. Silberer és G. Groddek számos művet írt a szimbolikáról. *Der Symbolisierungszwang. Imago*. 1922. 67–81. (Ez a mű kiválóan fejt ki a szimbolikus gondolkodás pszichológiai mibenlétét.) W. White, *Symbolism. Psychoanalytic Review*. III. 1916.

⁶⁰ Különös figyelmet érdemel egy nemrég megjelent könyv, mely kimerítően tárgyalja a kérdést: K. Abraham, *Die Sprache des Traumes*. 1921.

gyermeki gyöngesség visszatükröződését látja, s miként a hívő támaszkodik az isteni tekintélyre, úgy támaszkodik a gyermek az atyai felsőbbbségre. A vallás az ember pszichikus életének szükségszerű kiegészítése, melynek során egy ideálisan erős lény feltételezése és az ily módon megteremtett lényhez való kötődése révén az ember kárpótlást nyer. A kárpótlásra az ember azért szorul rá, mivel kora gyermekkorában kialakul az Ödipusz-komplexus, miként a törzsekben az apa iránti ellenséges érzület.⁶¹ A középkori Mária-kultuszban, valamint az antik világ istennőinek kultuszában a pszichoanalízis a gyermekkorban szokásos „anyakomplexus” visszatükröződését látja.⁶² A tudattalan lelki élet szokásos működésmódjaival összhangban jelentkező tipikus álmok és vágyak szimbolikusan áttételeződve jelennek meg a mesékben és mítoszokban. A hősök szörnyeket ölnek meg (vö. Ödipusz-komplexus), csodálatos születésük van stb.⁶³ A vallástörténet és a mítosztörténet területén nyert pszichoanalitikus eredmények alapján a kérdés egyik legnagyobb szakértője, Theodor Reik azt a megjegyzést tette, hogy azok az eredmények, amelyeket a pszichoanalízis ezen a területen felhalmozott rendkívül rövid idő alatt, nemcsak a kutatási anyagot gazdagították, hanem — és ez a lényeg — eredeti és értékes kutatási módszer kialakulásához vezetett. E módszer alapja az a vizsgálati eljárás, amely az individuális, konkrét pszichológiai anyag tanulmányozásának eredményeként alakult ki.⁶⁴ A vallás pszichoanalitikus tanulmányozásának egyik legérdekesebb eredménye minden bizonnyal az, hogy rámutattak a vallási élményvilág mély belegyökerezettségére az egységben. Ugyancsak a fontos eredmények sorába tarozik, hogy a pszichoanalitikus kutatók munkáiban, valamint Pfister⁶⁵ és mások individuálpeszichológiai vizsgálataiban kimutatást nyert, hogy egyes vallási szimbólumok tudattalanul szexuális jelentéseket hordoznak magukban.⁶⁶ Ezek a munkák megnyitják az utat a vallás- és néplélektan analitikus megközelítése felé, ami minden kétség nélkül a jövőben kiszorítja azokat a megközelítéseket, amelyek a jelenség pusztá történeti leírására vállalkoznak.

⁶¹ Dr. Kinkel, Zur Frage der Psychologischen Grundlagen des Ursprungs der Religion. *Imago*. 1922. H. 1. és 2. M. Eitingon, *Gott und Vater*, *Imago*. III. 1914. és számos más mű.

⁶² Dr. I. Kinkel im., 55. K. Abraham, Einige Bemerkungen zum Mutterkultus und seine Symbolik. *Centralblatt für Psychoanalyse*. 1911. I.

⁶³ O Rank, *Inzestmotiv in Dichtung und Sage*. 1912., *Der Mythos von der Geburt des Helden* 1922., *Psychoanalytische Beiträge zur Mythenforschung*. 1921. Említést érdemelnek még Levy, Silberer és Th. Reik művei.

⁶⁴ Dr. Th. Reik, a valláspszichológiai területén végzett pszichoanalitikus kutatásokról szóló beszámoló, *Bericht über die Fortschritte der Psychoanalyse im Jahre 1914–1919*. Int. Psychoan. Verl. 1921. 215. Az utóbbiról lásd különösen: S. Freud, *Totem und Tabu* 1913. *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. III. köt. 21. előadás.

⁶⁵ O. Pfister, *Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig v. Zinzendorf*. 1910. Die Entwicklung des Apostel Paulus. *Imago*. 1920. G. Lomer, *Ignatius Loyola, from Erotic to Saint*. 1913.

⁶⁶ A vallási szimbólika hatalmas irodalmából megemlíttjük: Th. Reik, *Probleme der Religionspsychologie*. I. *Das Ritual*.. Bibl Int. Psychoan. No. 5. 1921.

Levy, J. Cikk a vallási szimbólika szexuális jelentéseiről. *Zeitschrift f. Sexualwissenschaft*, I. 1914., II. 1915, III. 1916/17. *Imago*, 1917 és 1919 és mások.

E. Jones im. és más cikkei az *International Journal of Psychoanalysis*-ben.

A fenti szemle elégtelenségeivel magunk is nyilvánvalóan tisztában vagyunk. Számos problémát és pszichoanalitikus területet nem világítottunk meg, így például nem foglalkozunk a gyermeklélektannal, a szexualitás és a libidó megnyilvánulásainak formáival, nem beszéltünk a tudattalan és néhány tudattalan működés kérdéseiről. Nem érintettük a szublimációt tanát és az áttétel jelenségét. Ugyancsak nem beszéltünk a pszichoanalitikus technika kérdéseiről, valamint nem foglalkoztunk azzal, hogy a pszichoanalízis mit tanít a neurózisokról. Ezekben a problémákban és kérdésekben ugyanis e sorok írója nem tartja önmagát illetékesnek. Végül meg kell említenünk, hogy nagyon felületesen érintettük a pszichoanalízis számos fontos tanítását, különösen azokat, amelyek újnak tekinthetők. Ennek az az oka, hogy még nem volt elég időnk arra, hogy megismerkedjünk ezekkel az új tanításokkal. [...]

Könczöl Csaba fordítása